

PRZYSZYNEK DO PROBLEMATYKI STAROŻYTNEGO OSADNICTWA MAZOWSZA I PODLASIA: STANOWISKO NR I W PATKOWIE, GM. ŁOSICE, POW. ŁOSICE, WOJ. MAZOWIECKIE

Stanowisko (nr I) położone jest na Nizinie Południowo Podlaskiej, mezoregionie „Podlaskiego Przełomu Bugu”, nad jego lewym dopływem – rzeką Tocznią. Jest to lekko falista równina, z ostańcami moren, ozów i kemów związanych z zasięgiem stadiału Warty.¹ Osada leży na lewym, piaszczystym stoku wysoczyzny morenowej, łagodnie opadającej w kierunku rzeki (Fig. 1, A). Od południowej strony zostało zniszczone podczas budowy nasypu linii kolejowej Warszawa-Białystok. Teren stanowiska porośnięty jest lasem. Po drugiej stronie rzeki rozciągają się torfowiska i bagna.

Stanowisko to zostało odkryte w 1988 roku, w trakcie powierzchniowych badań, przeprowadzonych w ramach AZP (obszar 56-83) przez mgr Sławomira Żółkowskiego.

W sierpniu 1997 roku przeprowadzono ratownicze prace wykopaliskowe.² Miały one na celu przebadanie rokrocznie rozorywanego pasa ziemi, przechodzącego przez obszar stanowiska. Uwzględniając sugestie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białej Podlaskiej, wytyczono 7 wykopów, wzdłuż dwóch przeciwpodporowych przecinek, tak, aby ich szerokość pokrywała się, lub była większa od szerokości niszczonego pasa (Fig. 1, B). Odsłonięto łącznie 250 m².

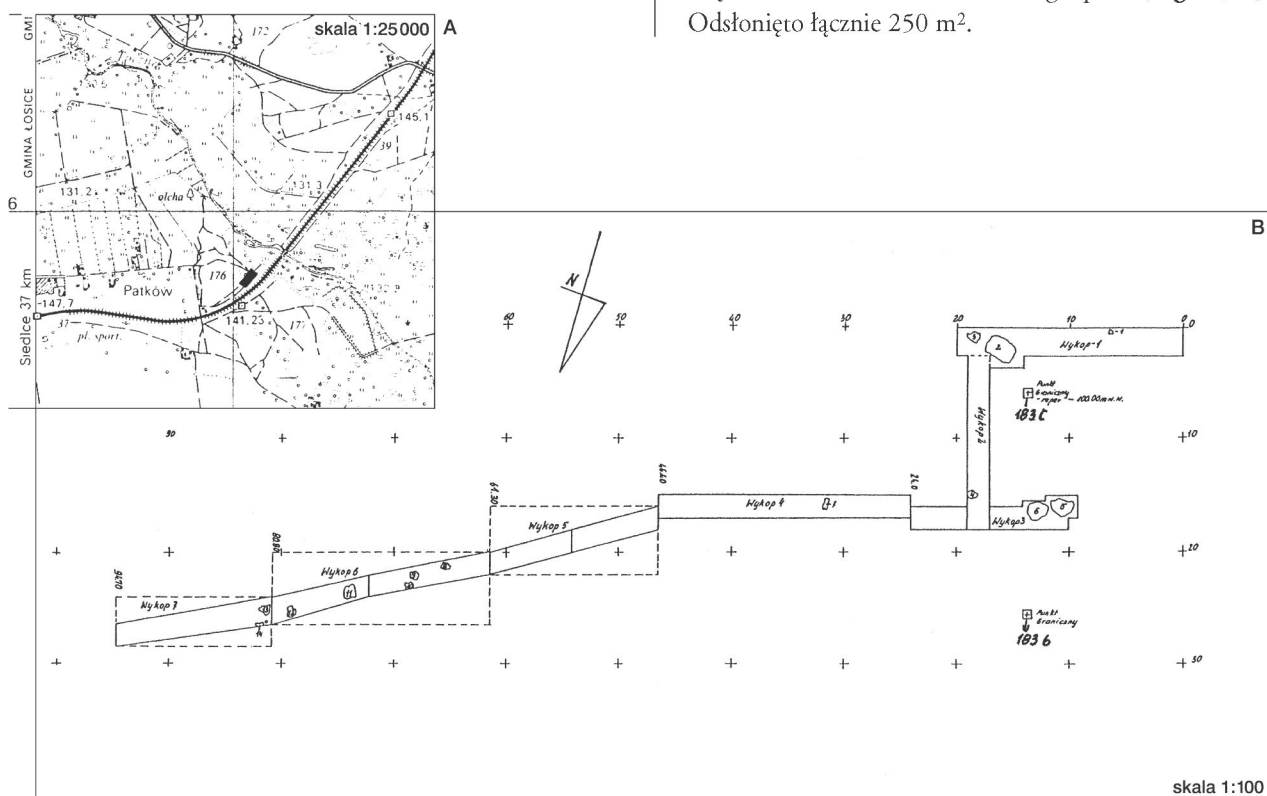

Fig. 1. Patków, pow. Łosice, woj. Mazowieckie. Lokalizacja stanowiska nr 1 na mapie topograficznej (A). Planigrafia obiektów w wykopach z 1996 roku (B).

¹ JERZY KONDRACKI, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa 1978, p. 322-323.

² Badania archeologiczne przeprowadzono na wniosek Woje-

wódzkiego Konserwatora Zabytków w Białej Podlaskiej, a finansował je Główny Konserwator Zabytków w Warszawie. Pracami kierowała mgr Władysława Roszyk.

Teren stanowiska uległ bardzo silnemu zniszczeniu w wyniku wielokrotnej, głębokiej na co najmniej 0,35 m orki. Nawarstwienia kulturowe na całej powierzchni wykopów zostały prawie całkowicie zniszczone, poza nawarstwieniami spągów obiektów.³ Przebadano razem 14 obiektów, zgrupowanych w dwóch skupiskach. Pozyskano: 387 fragmentów ceramiki, 1 kość zwierzęcą, 1 przęślik gliniany.

W wyniku przeprowadzonej analizy stratygraficznej, planigraficznej i chronologicznej stwierdzono dwufazowy rozwój osadnictwa. Datowanie przeprowadzono na podstawie analizy surowcowej, technologicznej i morfologicznej fragmentów naczyń z obiektów, oraz charakterystycznych fragmentów naczyń z warstwy ornej.

Opis obiektów

W dolnym odcinku stoku i strefie zalewowej rzeki Tocznicy znajdowało się 7 obiektów, w obrębie wykopów 6, 7.

Ogniska

– obiekt nr 8

W planie był kształtu owalnego, w przekroju – nieregularnego, zorientowane wschód zachód, o wymiarach 0,68 x 0,72 m, miąższości 0,07 m (**Fig. 2.1**). W jamie znajdował się przemieszany, szary, ciemno-szary, jasno-brązowy, piasek z drobinami węgla drzewnych.

W warstwie znaleziono 6 fragmentów ceramiki łużyckiej, w tym:

– 2 fragmenty wylewu naczynia sitowatego, o prosto ściętej krawędzi, powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej brązowo-szarej, z średnią ilością domieszki mało i średnio ziarnistego tłucznia. Otwórki wykonano od strony zewnętrznej, z charakterystycznymi pierścieniami po wewnętrznej stronie (**Fig. 2.4**),

– 2 fragmenty brzuśca z jednego naczynia, o powierzchni ceglastej, wewnątrz bardzo starannie wygładzanej – poleowanej, zewnątrz – niestarannie zagładzanej.

– 2 fragmenty brzuśca z jednego naczynia, powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej ceglastej, niestarannie wygładzanej. Na powierzchni wykonano odcisk prostokątnym stempelkiem.

Datowanie: pomiędzy III/IV epoką brązu a schyłkiem okresu halszackiego.

– obiekt nr 9.

W planie był kształtu nieregularnego, w przekroju – niecki, o wymiarach 0,38 x 0,35 m, miąższości 0,10 m

(**Fig. 2.2**). Zarys tworzyła przemieszana warstwa czarnego, ciemno-szarego, jasno-brązowego, piasku z drobinami węgla drzewnych. W niej znajdowały się trzy kamienie ze śladami długotrwałego przebywania w ogniu i 4 fragmenty ceramiki łużyckiej, w tym:

– 3 fragmenty brzuśca, koloru brązowo-ceglastego, o powierzchni zewnętrznej chropowatej, wewnętrznej – gładzonej, z dużą ilością domieszki grubo ziarnistego różowo-białego tłucznia,

– dno garnka z wyodrębnioną stopką, o średnicy 6,5 cm, wykonane na podkładce, barwy brązowej, ceglastej, szarej, powierzchni wewnętrznej i zewnętrznej niestarannie wygładzanej, z dużą ilością domieszki, z grubo ziarnistego tłucznia.

– obiekt nr 13

W planie był kształtu nieregularnego, w przekroju poprzecznym – nieregularnej niecki, o wymiarach 0,80 x 1,10 m, miąższości 0,10 m. W spągu znajdowała się warstwa przemieszanego, czarnego i brązowego, piasku z dużą ilością drobin węgla drzewnych. W wypełnisku znaleziono:

– 2 fragmenty naczynia o brzuścu zaokrąglonym, powierzchniach wewnętrznej i zewnętrznej – czarnej, bardzo starannie wygładzanej, z domieszką drobno i średnio ziarnistego tłucznia,

– 1 fragment kości długiej zwierzęcej. Materiał ceramiczny wykazuje podobieństwo do ceramiki łużyckiej.

– obiekt nr 14

Jamę obiektu wyeksplorowano w obrębie wykopu. W przekroju była kształtu nieregularnego, miąższości 8 cm. W wypełnisku znajdowała się warstwa jasno-czarnego piasku z węgielkami drzewnymi. W obiekcie nie znaleziono materiału zabytkowego.

Jamy

– obiekt nr 11

Zarys jamy był owalny, w przekroju poprzecznym – nieckowaty, o wymiarach 1,30 x 1,25 m, miąższości 0,55 m. Tworzyła ją warstwa szaro-brązowego piasku. Znaleziono w niej 5 fragmentów ceramiki kultury łużyckiej, w tym:

– 1 fragment wylewu o krawędzi zaokrąglonej, powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej ceglastej, niestarannie wygładzanej,

– 4 fragmenty z brzuśca, barwy brązowo-ceglasto-szarej, plamistej, powierzchnie zewnętrzne chropowate, lub wygładzone, wewnętrzne niestarannie wygładzone, z domieszką średnio ziarnistego tłucznia.

³ Przyjęto definicję i podział warstwy kulturowej zaproponowanej przez J. Michalskiego. J. MICHALSKI, *Zagadnienia sys-*

tematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (Ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej), MSiW 5, 1983, p. 136.

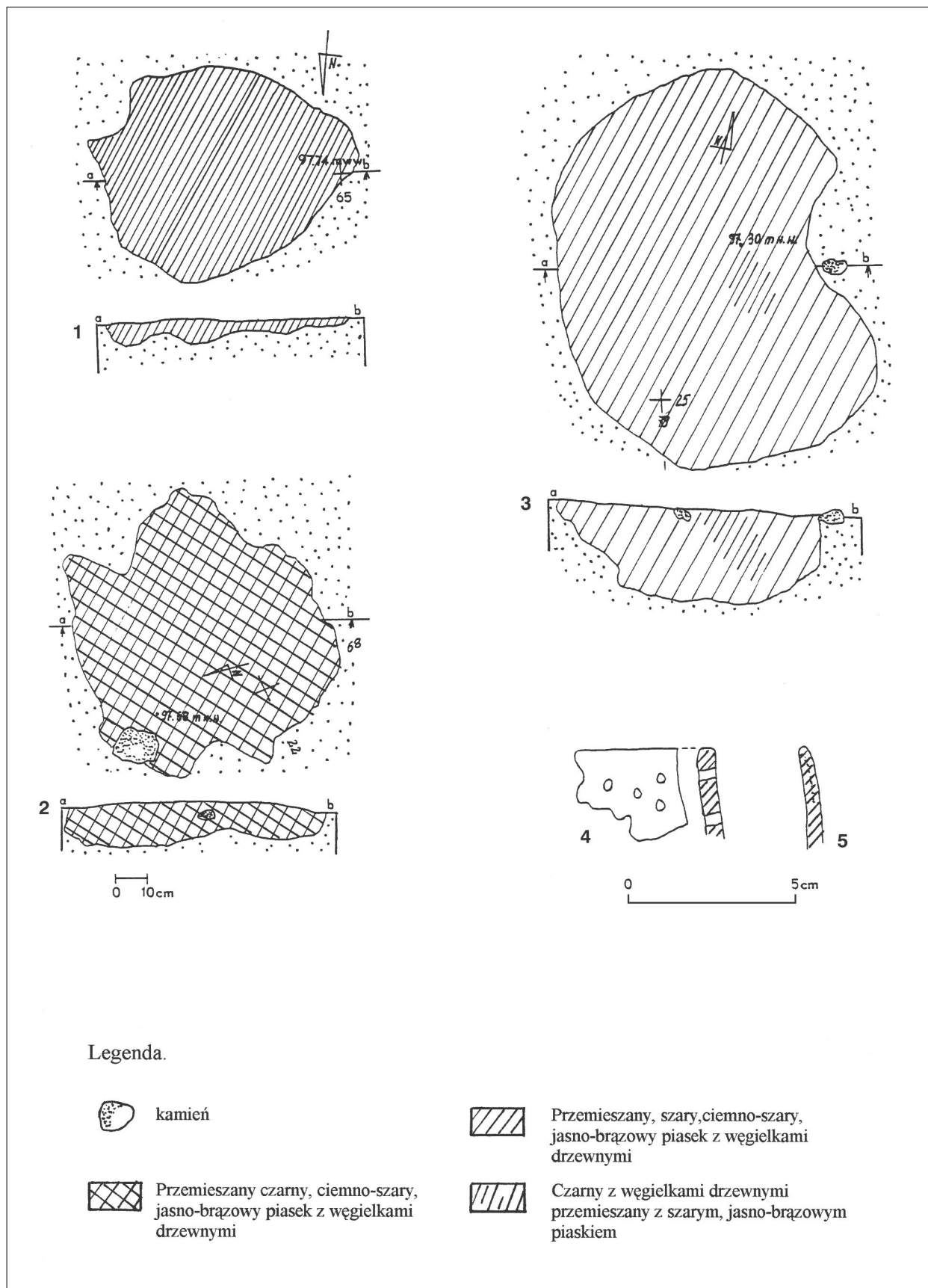
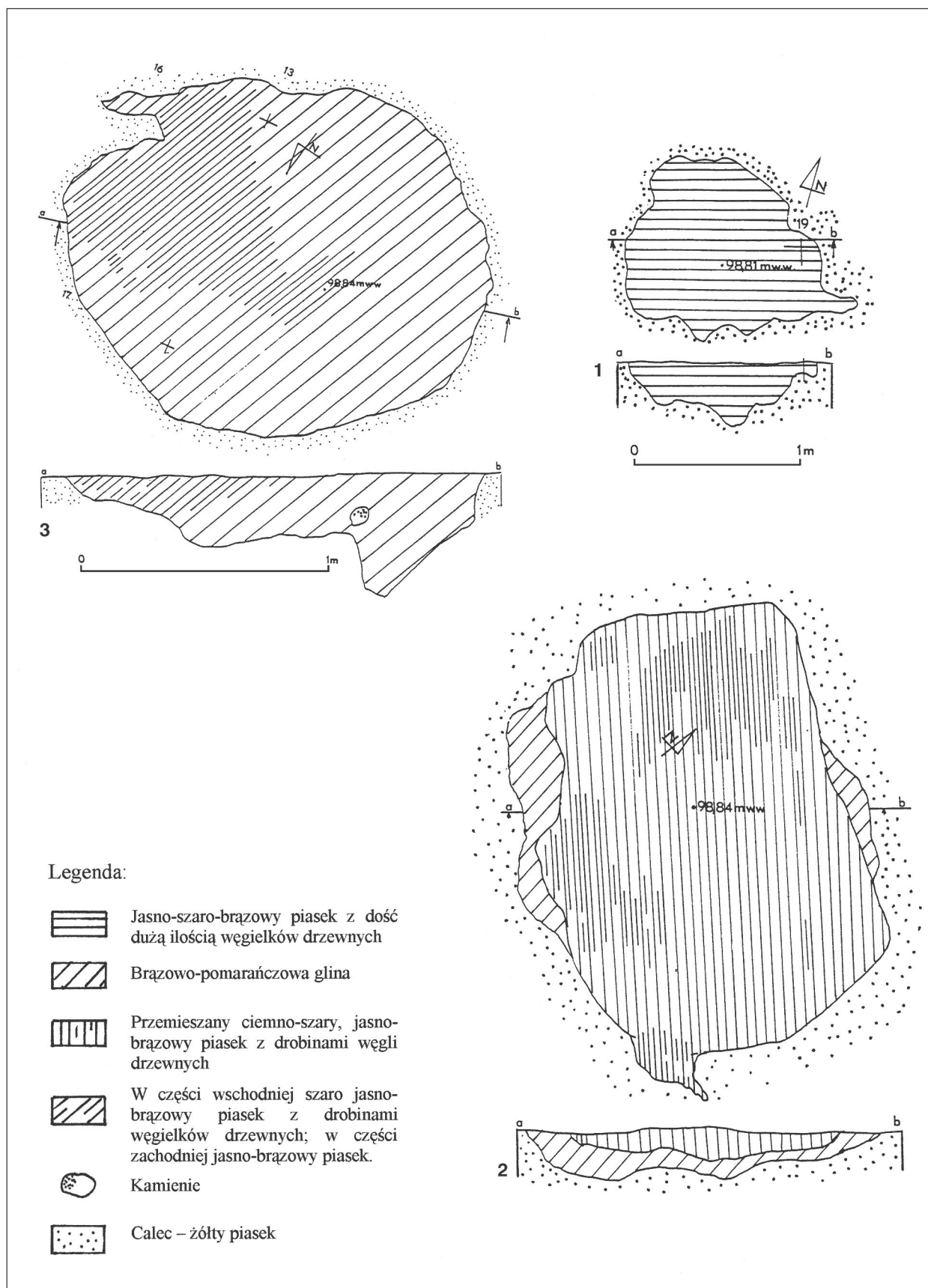

Fig. 2. Patków, pow. Łosice, woj. Mazowieckie. Plany i profile: 1 – obiekt nr 8; 2 – obiekt nr 9; 3 – obiekt nr 12. Ceramika kultury łużyckiej: 4 – obiekt nr 8; 5 – wykop nr 7.

– obiekt nr 12

W planie zarys był kształtu owalnego, w przekroju poprzecznym nieckowaty o wymiarach 1,1 x 1,05 m, miąższości 30 cm. W jamie zalegała warstwa czarnego piasku z drobinami węgla drzewnych. Znalaziono w niej 2 fragmenty ceramiki łżyckiej, w tym:

– 1 fragment brzuśca naczynia, barwy brunatno-szarej, o powierzchni zewnętrznej gładzonej, poniżej załomu brzuśca chropowatej, z bardzo dużą ilością grubo ziarnistej domieszki z tłucznią,

– fragment cienkościennego naczynia o brzuścu baniastym, powierzchni zewnętrznej starannie wygładzanej-wyświecanej, wewnętrznej mniej starannie wygładzanej, barwy brunatno-czarnej, z dużą ilością domieszki średnio ziarnistej tłuczni. W górnej części brzuśca znajdowały się płytkie poziome rowki.

– obiekt nr 10

W planie jama była kształtu nieregularnego, w przekroju poprzecznym – nieregularnej niecki, o wymiarach 0,85 x 0,65 m, miąższości 0,14 m. Zalegała w niej brązowa glina. W obiekcie nie stwierdzono materiału zażytkowego.

Drugie skupisko obiektów – w obrębie wykopów 1,2,3,4 – położone było w górnej części stoku. Składało się również z 7 obiektów.

Półziemianki

– obiekt nr 2

Zachował się tylko spąg półziemianki. W rzucie poziomym była kształtu prostokątnego, o wymiarach 1,7 x 2,5 m i orientacji wschód – zachód, z lekkim odchyleniem na południe (Fig. 3.2). W przekroju poprzecznym – w kształcie niecki, miąższości 0,26 m.

W spągu jamy znajdowała się 7 cm warstwa brązowo-pomarańczowej gliny, nad nią warstwa przemieszanego ciemno-szarego, jasno-brązowego piasku z drobinami węgla drzewnych.

W wypełnisku znalaziono 9 fragmentów ceramiki przeworskiej, w tym:

– 3 fragmenty wylewu naczynia o łagodnie załamanym, dwustożkowym brzuścu i wychylonym na zewnątrz wylewie, średnicy 0,17 m. Powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej starannie wygładzanej, brunatno-szarej, z dużą ilością domieszki średnio i gruboziarnistej tłuczni (Fig. 4.8),

– 2 fragmenty z brzuśca dużego naczynia zasobowego, o powierzchni zewnętrznej ceglastej, chropowatej, obmazywanej pionowo palcami, z bardzo dużą ilością domieszki, z gruboziarnistej tłuczni granitowego, powierzchni wewnętrznej ciemno-szarej, gładzonej,

– fragment ucha kształtu kolankowatego, koloru ceglastego, o wygładzonej powierzchni, ze średnią ziarnistą domieszką (Fig. 4.10),

– fragment prawdopodobnie naczynia o ostrym załomie brzuśca, powierzchni zewnętrznej czarnej, wyswiecanej,

powierzchni wewnętrznej czarnej, mniej starannie gładzonej, z małą ilością domieszki drobno i średnioziarnistej tłuczni.

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

– obiekt nr 5.

Półziemianka w planie była kształtu prostokątnego, z zaokrąglonymi narożnikami, o wymiarach 2,0 x 1,6 m i orientacji południowo-wschodniej – północno-zachodniej. W przekroju jama była nieregularna, miąższości 0,30-0,35 m. Wypełnisko tworzyła warstwa przemieszanego czarnego, szarego, brązowego piasku z drobinami węgla drzewnych.

W obiekcie znalaziono 56 fragmentów ceramiki przeworskiej, w tym:

– 5 fragmentów wylewu: – 1 fragment prawdopodobnie z miseczki o krawędzi zaokrąglonej od środka, od strony zewnętrznej prosto ściętej. Powierzchnia wewnętrzna i zewnętrzna brunatna, starannie gładzona z dużą ilością domieszki, z drobno ziarnistej tłuczni,

– 2 fragmenty wylewu zapewne z naczyń jajowatych: pierwszego – krawędź wylewu zaokrąglona, nachylona do środka, drugiego – krawędź wylewu zaokrąglona, pionowa (Fig. 4.6), powierzchnie zewnętrzne i wewnętrzne brunatne, dość starannie gładzone, z średnio ilością średnio i grubo ziarnistej domieszki z tłuczni,

– 1 fragment dna naczynia cienko ściennego na niskiej wyodrębnionej stopce, o średnicy 5 cm, powierzchni wewnętrznej i zewnętrznej czarnej, dość starannie wygładzanej, z średnią ilością domieszki drobno i średnio ziarnistej tłuczni (Fig. 4.11),

– 14 fragmentów ceramiki przepalonej,

– 38 fragmentów ceramiki niecharakterystycznej o powierzchni zewnętrznej niestarannie gładzonej lub chropowatej, powierzchni wewnętrznej niestarannie gładzonej, z domieszką średnio i grubo ziarnistej tłuczni.

Jamy

– obiekt nr 3

W rzucie poziomym był kształtu owalnego, w przekroju – niecki, o wymiarach 1,2 x 1,1 m, miąższości 0,22-0,36 cm. W wypełnisku zalegała warstwa jasnoszarego piasku z dość dużą ilością węgla drzewnych. W obiekcie znalaziono 1 fragment wylewu prawdopodobnie naczynia jajowatego, barwy brunatnej, brunatno-ceglastej. Powierzchnia zewnętrzna pod krawędzią wylewu niestarannie wygładzona, dalej zapewne chropowata. Powierzchnia wewnętrzna wygładzana, z bardzo dużą ilością domieszki średnio i gruboziarnistej tłuczni granitowego (Fig. 3.1).

Datowanie: późna faza późnego okresu przedrzymskiego – wczesny okres wpływów rzymskich.

– obiekt nr 6

W planie miał kształt owalny, o wymiarach 1,5 x 1,6 m, w przekroju poprzecznym – niecki z wcięciem od strony zachodniej. Miąższości 0,20-0,50 m (Fig. 3.3). W jamie zalegała warstwa: w części wschodniej szaro-

brązowego piasku z drobinami węgla drzewnych, w zachodniej części jasnobrązowego piasku. W obiekcie znaleziono 2 fragmenty ceramiki niecharakterystycznej kultury przeworskiej. Powierzchnie zewnętrzne są ceglaste, chropowate, wygładzane, powierzchnie wewnętrzne czarne, niestarannie wygładzane, ze śladami obmazywania wiechciem. Domieszka z dużą ilością gruboziarnistego tłucznia.

Ogniska

– obiekt nr 1.

Obiekt zniszczony. Zachowała się warstwa spagowa. W planie kształtu owalnego o wymiarach 0,30 x 0,25 m. W przekroju poprzecznym – niecki, miąższości 0,17 m. Zarys tworzył czarny piasek z drobinami węgla drzewnych, przewarstwiony szarym piaskiem. W ognisku nie znaleziono materiału zabytkowego.

– obiekt nr 4

W planie był w kształcie nieregularnego owalu, w przekroju – nieregularnego, o wymiarach 0,80 x 1,10 m, miąższości 0,20 cm. W jamie zalegała warstwa pomarańczowego piasku z drobinami węgla drzewnych. Nad nią znajdowała się warstwa czarnego, piasku z bardzo dużą ilością węgla drzewnych. W jamie nie znaleziono materiału ceramicznego.

– obiekt nr 7 – prawdopodobnie zniszczone ognisko.

W rzucie poziomym i pionowym był kształtu nieregularnego, o wymiarach 1,4 x 0,6 m i miąższości 0,27 cm, orientacji południowy wschód – północny zachód. W części spągowej znajdowała się warstwa szarego piasku z drobinami węgla drzewnych, nad nią warstwa jasnoszarego piasku. W obiekcie znaleziono 7 fragmentów niecharakterystycznej ceramiki kultury przeworskiej.

Analiza zabytków ruchomych

W trakcie badań znaleziono 389 fragmentów ceramiki, w tym: 20 fragmentów w obiektach kultury łужицkiej, 70 fragmentów w obiektach kultury przeworskiej. Analizę ceramiki wykonano na materiale zabytkowym z obiektów, uzupełniając z warstwy przemieszanej. Materiał zabytkowy charakteryzował się dużym rozdrobnieniem, zniszczeniem i przemyciem powierzchni.

Na jego podstawie otrzymane dane należy przyjmować jako wstępne.

Ceramika kultury łужицkiej

Wyróżniona została na podstawie cech surowcowych i technologicznych. Surowcem do wyrobu naczyń była glina schudzona dużą i średnią ilością domieszki grubo i średnio ziarnistego tłucznia pochodzenia granitowego, między innymi koloru białego różowego. Podobnie jak na innych stanowiskach zauważono stosowanie domieszki z przewagą gruboziarnistej w naczyniach chropowatych a średnioziarnistej w naczyniach gładzonych.⁴ Nanielicznych fragmentach ceramiki zauważono zgrubienia co wskazuje, że naczynia lepiono z wałków.⁵ Fragment dna naczynia znalezione w jamie nr 8 potwierdza wykonywanie naczyń między innymi na podkładce. Powierzchnie zewnętrzne były niestarannie zagładzane, celowo chropowate lub bardzo dokładnie gładzone, wyswieceane.⁶ Wewnątrz powierzchnie wykonano mniej starannie. Ornamentowano prostokątnym stempelkiem lub płytkami poziomymi rowkami. Naczynia wykonywano prądopodobnie z glin żelazistych pozyskiwanych z miejscowych złóż, jak sugeruje ich brunatno-ceglasto-szara barwa.⁷

Duże rozdrobnienie materiału zabytkowego uniemożliwiło przeprowadzenia analizy form naczyń. Udało się częściowo zrekonstruować rysunkowo naczynie sitowate, którego 2 fragmenty znaleziono w jamie nr 8. Miało ono pionowy wylew, o prosto ściętej krawędzi i prawdopodobnie zaokrąglonym brzuścu. Powierzchnię zewnętrzną i wewnętrzną barwy brunatno szarej, ze średnią ilością domieszki średnio ziarnistego tłucznia. Otworki wykonano od strony zewnętrznej, z charakterystycznymi pierścieniami po wewnętrznej stronie⁸ (Fig. 2.4).

Ustalenie chronologii materiałów łужицkich nastręcza duże trudności z uwagi na bardzo skąpy i niecharakterystyczny materiał ceramiczny. Częściowo zrekonstruowane naczynie sitowate znalezione w jamie nr 8 jest formą długowieczną, która pojawia się pod koniec III okresu epoki brązu i występuje przez cały okres halsztacki, np. Kamionce Nadburznej, stn 2, pow. Ostrow Mazowiecki, Mogielnica, pow. Sokołów Podlaski i innych osadach.⁹ Biorąc pod uwagę pewne cechy technologiczne takie jak występowanie bardzo dużej ilości gruboziarnistej

⁴ M. MOGIELNICKA-URBAN, *Warsztat ceramiczny w kulturze łужицkiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Lódź 1984, p. 63.

⁵ M. MOGIELNICKA-URBAN *Warsztat...*, p. 70-71.

⁶ cf. W. HOŁUBOWICZ, *Z badań nad ceramiką kultury łужицkiej*, ZOW 17, 1947, p. 159

⁷ MOGIELNICKA-URBAN, *Warsztat...*, p. 119; L. KOCI-

SZEWSKI, J. KRUPPÉ, *Niektóre badania fizyczno-chemiczne jako metoda badawcza w studiach nad dziejami produkcji garn-carskiej*, KwartHistKultMat 10, 1973, p. 149 sq.

⁸ T. WĘGRZYNOWICZ, *Kultura łужицка na wschodnim Mazowszu i Podlasiu*, MSiW 2, 1973, p. 40,42; M. MOGIELNICKA-URBAN, *Warsztat...*, p. 96.

⁹ T. WĘGRZYNOWICZ, *Kultura...*, p. 60.

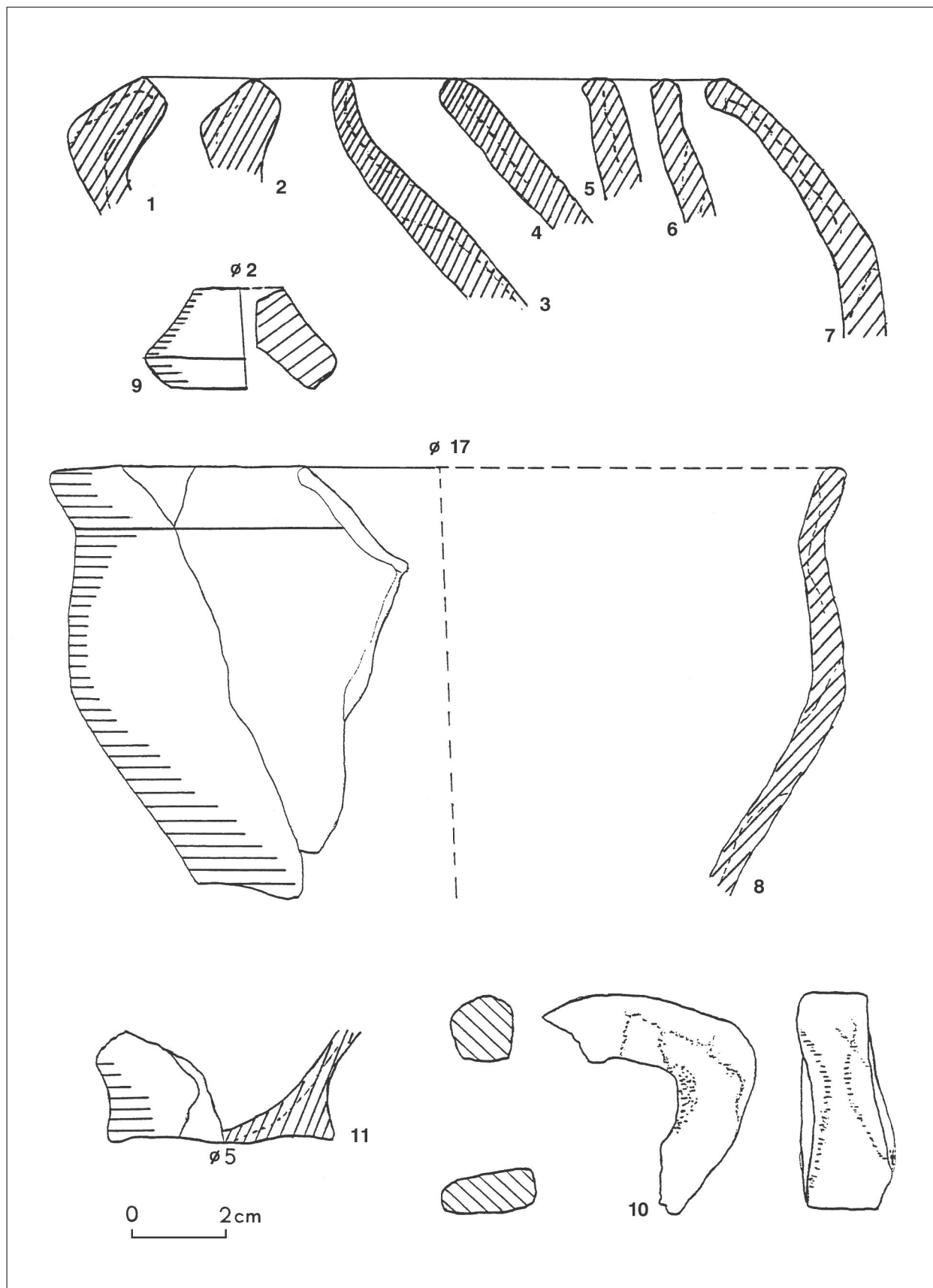

Fig. 4. Patków, pow. Łosice, woj. Mazowieckie. Ceramika: wykop nr 1 – 7; obiekt nr 2 – 8, 10; obiekt nr 5 – 6, 11; wykop nr 1 – 9 (przęślik); wykop nr 5 – 2, 3, 5.

domieszki z granitowego tłucznia koloru biało różowego, możemy się pokusić o „uściślenie” datowania. Mianowicie przyjmuje się, że w naczyniach wczesnej fazy kultury łuzickiej stosowano gruby tłuczeń, którego wielkość i ilość maleje w późniejszych okresach. Badacze wiążą to z podłożem trzcinieckim.¹⁰ Uwzględniając powyższe sugestie możemy wstępnie wydatować obiekty z materiałem ceramicznym kultury łuzickiej od przełomu III/IV EB do okresu halsztackiego ze wskazaniem na jej wcześniejszy odcinek.

Materiał ceramiczny kultury przeworskiej

Materiał ceramiczny z obiektów i warstwy przemieszanej zarówno pod względem technologicznym i typologicznym nie odbiega od typowej ceramiki kultury przeworskiej, zob. osady – Piwonice, pow. Kalisz, Wólka Łasiecka, pow. Łowicz i inne.

W przeważającej ilości była to ceramika grubościenna, od ceglasto, brunatno, szarej do czarnej, o powierzchniach zewnętrznych chropowatych, niestannie wygładzanych, lub tylko gładzonej pod krawędzią wylewu. Na niektórych fragmentach zauważono ślady wygładzania wiechciem lub obmazywania pionowo ukośnie palcami. Powierzchnia wewnętrzna była niestannie gładzona. Do masy ceramicznej dodawano domieszkę średnio i grubo ziarnistego tłucznia granitowego.

Naczynia cienko ściennie są bardzo nieliczne. Miały powierzchnie zewnętrzną i wewnętrzną czarne, dość starannie wygładzane, polerowane ze średnią ilością domieszki drobno i średnio ziarnistego tłucznia.

Na przełomach fragmentów naczyń obu grup stwierdzono ślady lepienia z taśm. Zbyt duże rozdrobnienie i zniszczenie materiału ceramicznego w sposób istotny ograniczyło wydzielenie i zrekonstruowanie form naczyń, których analizę przeprowadzono w oparciu, o typologię ceramiki wg Teresy Liany.¹¹ W obiekcie nr 2 znaleziono fragmenty naczynia o łagodnym załomie brzuśca i wychylonym na zewnątrz wylewie, średnicy 17 cm (Fig. 4.8). Powierzchnię zewnętrzną i wewnętrzną miało starannie wygładzaną, brunatno-szarą. Wykonane było z gliny, z dużą ilością domieszki średnio i gruboziarnistego tłucznia. Do tej samej grupy naczyń należy zaliczyć

fragment naczynia o ostrym załomie brzuśca. Miało ono powierzchnię zewnętrzną czarną – wyświecaną, wewnętrzną – czarną, mniej starannie gładzoną, z małą ilością domieszki drobno i średnioziarnistego tłucznia. Naczynia zaliczane do II/3 grupy są zazwyczaj niewysokie, bardzo często zdobione. Niektóre posiadają ucho. Dolna część naczynia zazwyczaj jest smukła, lekko wklęsła. Część z nich posiada wyodrębnioną stopkę. Naczynia te są datowane na wczesny okres rzymski.¹²

Drugą grupę reprezentują naczynia jajowate znalezione w obiekcie nr 3, 5 (Fig. 4). Fragmenty wylewów pochodziły z naczyń barwy brunatno-ceglastej, zapewne o łagodnej linii brzuśca i zaokrąglonej krawędzi wylewu, nachylonej do środka, lub pionowej. Powierzchnie zewnętrzne miały dość starannie gładzone lub niestannie wygładzone pod krawędzią wylewu, dalej zapewne chropowate. Wewnętrzne wygładzane, ze średnią ilością średnio i grubo ziarnistego tłucznia. Naczynia jajowate najliczniej występuje w B₂, jak również sporadycznie w okresie wcześniejszym.¹³

Z warstwy przemieszanej wyróżniono nieliczne fragmenty wylewów naczyń o łagodnie facetowanych brzegach. Powierzchnie zewnętrzne miały czarne – wyświecane, powierzchnie wewnętrzne – czarne, mniej starannie gładzone, z małą ilością domieszki drobno i średnioziarnistego tłucznia. Zbyt małe fragmenty ceramiki uniemożliwiają rekonstrukcje całych form. Materiały znane ze stanowisk Karczewiec, Stara Wieś, Kapci pow. Węgrów, a także z Północnego Mazowsza, wskazują na wyraźny zanik ostrego profilowania krawędzi naczyń na przełomie środkowej i późnej fazy okresu lateńskiego.¹⁴ Krawędzie okazów późniejszych nie są tak ostro profilowane.¹⁵ W związku z powyższym naczynia o łagodnie facetowanych krawędziach z Patkowa należy datować na późną fazę okresu lateńskiego. W warstwie przemieszanej znaleziono fragment symetrycznego przeszlika glinianego.

Analiza zabytków nieruchomych

Teren stanowiska w obrębie wykopów uległ bardzo dużemu zniszczeniu w wyniku wielokrotnego w ciągu roku przeorywania pasa przeciwpożarowego. Stosowanie głębokiej orki od 0,35 do 0,40 m spowodowało duże

¹⁰ A. GARDAWSKI, in: *Praehistoria ziem polskich* vol. 2, 1979, p. 269; M. MOGIELNICKA-URBAN, *Warsztat...*, p. 60-61.

¹¹ T. LIANA, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, *Wiadomości Arch.* 35, 1970, p. 429-491.

¹² T. LIANA, *Chronologia...*, p. 439; T. DĄBROWSKA, *Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim*, *MSiW* 2, 1973, p. 127 sq.; T. DĄBROWSKA, *Kamieńczyk: Eine Gräberfeld der Przeworsk-*

Kultur in Ostmasowien, Kraków 1997, p. 105, pl. XXVII, CXIII.

¹³ cf. T. LIANA, *Chronologia...*, p. 439; T. DĄBROWSKA, *Wschodnia...*, p. 168.

¹⁴ T. DĄBROWSKA, *Uwagi o początku okresu rzymskiego na Mazowszu Wschodnim*, *Wiadomości Arch.* 38, 1973, p. 259.

¹⁵ T. DĄBROWSKA, *Wschodnia...*, p. 165.

zniszczenie obiektów. Zachowały się tylko ich części spągowce. Zbyt mała powierzchnia wykopów i ich układ w sposób istotny ograniczał walory źródłowe stanowiska. Wnioski wysnute na podstawie dostępnych danych należy potraktować jako wstępne do dalszych badań.

Z obserwacji terenowej i analizy planigraficznej zauważono, że obiekty grupują się w dwóch oddalonych od siebie skupiskach. Nie jesteśmy pewni, czy jest to sytuacja przypadkowa, czy rzeczywista. Rozstrzygnąć mogą tylko dalsze badania.

W dolnym odcinku stoku i strefie zalewowej rzeki Toczny położone były obiekty kultury łużyckiej. Na podstawie materiału zabytkowego 5 obiektów należy związać je z ludnością grupy wschodnio-mazowiecko-podlaskiej kultury łużyckiej. Z nią zapewne należy łączyć dwa obiekty bez materiału zabytkowego. Wszystkie zostały zaliczone do kategorii obiektów zagłębionych w ziemi wg systematyki J. Michalskiego.¹⁶ Wśród nich wyróżniono: ogniska i jamy o nieustalonej funkcji, najczęściej spotykane na osadach kultury łużyckiej np. Gośniewicach Nowych, pow. Grójec, Kamionka Nadbużna pow. Ostrow Mazowiecka, Ołtarze – Gołacz, pow. Ostrow Mazowiecka, Drohiczyn, pow. Siemiatycze.

Ogniska były (nr 8, 9, 13, 14) kształtu owalnego lub nieregularnego, w przekroju – niecki, mniej lub bardziej regularnej. Wielkość ich wahała się około 1 metra, zagłębione od 0,37 do 0,40 m. Warstwy zawierały mniejszą lub większą ilość drobin węgla drzewnych. W dwóch paleniskach znaleziono ceramikę i fragment kości zwierzęcej. W obiekcie nr 9 znajdowały się trzy kamienie ze śladami długotrwałego przebywania w ogniu. Być może jest to pozostałość po konstrukcji kamiennej ogniska (?) (Fig. 2.2). Zbyt duży stopień zniszczenia obiektów nie pozwala na dokładną interpretację.

Następną kategorię obiektów były jamy (nr 10, 11, 12) kształtu nieregularnego lub owalnego, w przekroju poprzecznym – niecki mniej lub bardziej regularnej, o wymiarach 0,85-1,30 x 0,65-1,25 m, zagłębione od 0,14 do 0,55 m (Fig. 2.3). W jamach znajdowały się drobin węgla drzewnych i nieliczne fragmenty ceramiki. Oddzielnie należy omówić jamę nr 10, w której wystąpiła 0,14 m warstwa brązowej gliny bez materiału zabytkowego. Znajdowała się ona obok ogniska. Z analizy

stratygraficznej wynika, że była ona jednoczasowa z ogniskiem, z którym prawdopodobnie tworzyła całość. Struktura i zawartość warstw wypełniak jam nie daje podstaw dla jednoznacznej interpretacji ich funkcji.

W górnej części stoku wysoczyzny położone było drugie skupisko obiektów, oddalone od obiektów kultury łużyckiej około 35 do 40 metrów. Składało się z 7 obiektów, w tym: 2 półziemianki, 2 jamy o nieustalonej funkcji i 3 ogniska.¹⁷ W pięciu obiektach znaleziono materiał ceramiczny kultury przeworskiej. Prawdopodobnie z nią należy łączyć obiekty nr 1 i 4, bez materiału zabytkowego, opierając się na obserwacjach terenowych i analizie planigraficznej.

Półziemianki (nr 2, 5) były małe, kształtu prostokąta lub prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami, o wymiarach 1,7 x 2,5 i 2,0 x 1,6 m, zorientowane wschód – zachód, z lekkim odchyleniem na południe. Jamy miały kształt niecki mniej lub bardziej regularnej, zagłębionej od 0,56 do 0,70 cm (Fig. 2.2). W niej znajdowały się drobin węgla drzewnych z nielicznym materiałem ceramicznym. W obiektach nie zauważono śladów po urządzeniach ogniowych. Jedynie w obiekcie nr 5 natrafiono na rozproszone przepalone fragmenty ceramiki, co może sugerować istnienie nie zachowanych urządzeń ogniowych. Prawdopodobnie ściany wykonano w konstrukcji zrębowej, na co ewentualnie może wskazywać brak śladów po słupach.¹⁸ Obiekty typu ziemiankowego i półziemiankowego znajdują się praktycznie na wszystkich osadach kultury przeworskiej. Obiekty nie mniejsze niż 10 m²,¹⁹ przeciętnie 17 m² powszechnie przyjmuje się jako mieszkalne.²⁰

W osadach Poświętnym i Kołozębim Jerzy Pyryga – półziemiankom – przypisuje wyłącznie drugorzędne znaczenie gospodarcze.²¹ Część badaczy uważa, że obiekty małe do 4 m² powinny być uznane w zależności od charakteru warstwy kulturowej za pomieszczenia gospodarcze lub części chat.²²

Zbyt szczupła ilość danych nie pozwala w jednoznaczny sposób określić ich przeznaczenia, dopiero dalsze badania mogą ewentualnie dostarczyć więcej danych.

¹⁶ do tej kategorii autor zaliczył wszelkiego rodzaju jamy – obiekty, które dawniej mogły znajdować się na powierzchni ziemi a obecnie są odczytywane jako jamy. J. MICHAŁSKI *Zagadnienia...*, p. 149 sq.; J. DĄBROWSKI, *Epoka brązu w Północno-wschodniej Polsce*, 1997, p. 105-107

¹⁷ cf. J. MICHAŁSKI, *Zagadnienia...*, p. 135 sq.

¹⁸ I. JADCZYKOWA, *Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski*, PMME, seria archeologiczna, 28, 1981, p. 202-206.

¹⁹ Cf. I. JADCZYKOWA, *Budownictwo...*, p. 324.

²⁰ K. GODŁOWSKI, *Budownictwo i rozplanowanie i wielkość osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku*, *Wiadomości Arch.* 34, 1969, p. 305.

²¹ J. PYRYGA, *Budownictwo okresu lateńsko-rzymskiego i starszych faz wczesnego średniowiecza na Mazowszu Północnym*, *Kwart. HistKultMat* 20, 1972, p. 230-231.

²² I. JADCZYKOWA, *Budownictwo...*, p. 192.

Obok półziemianek znajdowały się jamy. Były one kształtu owalnego, w przekroju – niecki o wymiarach od 1,1 do 1,6 m, zagłębione od 0,55 do 0,85 m (Fig. 2.3). Struktura i zawartość warstwy, mimo dość dużej ilości węgla drzewnych i nielicznego materiału ceramicznego nie daje podstaw dla jednoznacznego określenia ich funkcji. Być może jama nr 6 w bliżej nieokreślony sposób była związana z półziemianką nr 5, zważywszy na ich bezpośrednie położenie obok siebie, brak na to jednak jednoznacznych dowodów.

Ogniska są obiektami bardzo często spotykanymi na osadach kultury przeworskiej, np. zob. Wółka Łasiecka, pow. Łowicz. Były one (nr 1, 4, 7) kształtu mniej lub bardziej owalnego, o wymiarach 0,30 x 0,25 do 1,4 x 0,6 m. W przekroju poprzecznym – niecki mniej lub bardziej regularnej, zagłębione od 0,45 do 0,57 m. Zarys tworzył czarny piasek z drobinami węgla drzewnych. Tylko w obiekcie nr 7 znaleziono ceramikę. Duży stopień zniszczenia uniemożliwia określenia ich funkcji i czasu użytkowania. Pewną wskazówką może być warstwa pomarańczowego przepalonego piasku z drobinami węgla drzewnych w jamie ogniska nr 4.

Wnioski

Stanowisko nr I w Patkowie pow. Łosice położone jest na skraju rozrzedzonego osadnictwa zarówno kultury łużyckiej²³ jak również kultury przeworskiej.²⁴ Trudno ocenić czy jest to rzeczywiste odzwierciedlenie mapy osadnictwa spowodowane pustkami²⁵, czy brakiem badań lub ich publikacji, prawdopodobnie jedno i drugie.

Teren osady jest bardzo zniszczony: 1 – od południowej strony podczas budowy nasypu linii kolejowej Warszawa Białystok, 2 – w obrębie przeciwpożarowej przecinki w wyniku głębokiej orki.

Na stanowisku nr I możemy wyróżnić dwa horyzonty zasiedlenia.

Pierwszy horyzont należy wiązać z ludnością kultury łużyckiej – grupy wschodnio mazowiecko podlas-

kiej. Zajęli oni teren zalewowy i dolny odcinek stoku wysoczyzny nad rzeką Tocznią. Z ich pobytom należy łączyć obiekty nr 8, 9, 11, 12, 13 i zapewne nr 10, 14, to jest jamy i ogniska. Na podstawie materiału zabytkowego zostały one wydatowane na przełom III/IV EB po Hallszat, z hipotetycznym wskazaniem na początkowy odcinek tego okresu. Nadal bez odpowiedzi pozostaną pytania dotyczące wielkości i rozplanowania osady oraz najważniejsze dotyczące momentu założenia i opuszczenia osady.

Drugi horyzont zasiedlenia należy wiązać z ludnością kultury przeworskiej. Zajmują oni pod osadę skraj wysoczyzny. Są to obiekty 2, 3, 5, 6, 7 i prawdopodobnie nr 1, 4, a więc półziemianki, jamy i ogniska. Osada w Patkowie jest najbardziej wysuniętą na południe stanowiskiem skupiska drohiczyńskiego kultury przeworskiej, położonym w niewielkiej odległości – około 7 km – od cmentarzyska w Korczewie. Dysponując niewielką ilością materiału ceramicznego, możemy jedynie stwierdzić, że osada zapewne została założona na przełomie późnej fazy późnego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich. Opuszczona została prawdopodobnie pod koniec tego okresu, w momencie pojawienia się na tych terenach osadnictwa kultury wielbarskiej.²⁶ Obecny stan badań nie pozwala na pogłębioną analizę rozplanowania i wielkości osady. Skupisko drohiczyńskie należy do zwartej osadnictwa kultury przeworskiej, które zajęło te tereny na początku późnego okresu przedrzymskiego. Przez cały ten okres rozwijało się intensywnie i dopiero w późnej fazie późnego okresu przedrzymskiego prawdopodobnie częściowo się wyludniło. Za czym może przemawiać brak grobów pewnie datowanych na fazę A₃.²⁷ Rozszerzeniem się osadnictwa w okresie wczesnorzymskim na tereny dotychczas niezajęte, było prawdopodobnie rezultatem przemieszczeń migracyjnych. Trzeba zaznaczyć, że uwagi i wnioski poczynione w niniejszym artykule mają charakter hipotez wstępnych, z uwagi na brak wyników badań z osad zarówno kultury łużyckiej, jak i kultury przeworskiej dla tych terenów.

²³ T. WĘGRZYNOWICZ, *Kultura...*, p. 65-79.

²⁴ T. DĄBROWSKA, T. LIANA, *Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich na Mazowszu*, in: *Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich w Polsce*, K. Godłowski, R. Madyda-Legutko eds, 1986, p. 149-153; T. DĄBROWSKA, *Wczesne fazy kultury przeworskiej: chronologia-zasięg-powiązania*, Warszawa 1988, p. 78-83.

²⁵ Cf. J. KOLENDO, *Pustki osadnicze w Europie barbarzyńskiej według przekazów autorów antycznych*, in: *Świat Antyczny*

i Barbarzyńcy: teksty, zabytki, refleksje nad przeszłością [Seria podręczników IAUW, vol. I], vol. 1, Warszawa 1998, p. 73 sq.

²⁶ T. DĄBROWSKA, *Zmiany kulturowe prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia w okresie wpływów rzymskich*, *Wiadomości Arch.* 54, 1980 (1981), p. 45-58; J. ANDRZEJOWSKI, *Zagadnienie kontynuacji cmentarzysk we wschodniej strefie kultury przeworskiej*, in: *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim* J. Gurba, A. Kokowski eds, vol. 2, Lublin 1989, p. 103-125.

²⁷ T. DĄBROWSKA, *Wczesne...*, p. 81.